

Jelen munka középpontjában azok az olasz állampolgárok és olasz nemzetiségű fogva tartottak állnak, akik 1915 és 1918 között a tápiósülyi civil internálótábor foglyai voltak. A tanulmány elején arra a kérdésre keresem a választ, hogy Fiume esetében miért internálták őket a magyar hatóságok annak ellenére, hogy magyar állampolgárok voltak. Ezután szeretném röviden bemutatni a táborban, illetve a településen rendőri őrizet alatt élő olaszok helyzetét, körülményeit, illetve megkerülhetetlen pont a tábor infrastruktúrájának bemutatása és kialakításának menete. A tanulmány súlyponti kérdése az itt őrzött olaszok veszteségeinek számbavétele. Ennek során a feltárt dokumentumok vizsgálatával és összevetésével szeretnék kísérletet tenni a tábor területén elhunyt olasz származású személyek számának meghatározására. Ezen belül a fiumei halottak viszonylatában megvizsgálom a magyar és az olasz tudományos gondolkodásban jelen lévő különböző halálozási számokat és kísérletet teszek a táborban elhunyt fiumei illetőségű halálos áldozatok számának pontosabb megadására is. Nem képezi részét a tanulmánynak Fiume közjogi változásainak ismertetése, az egyes irredenta, nacionalista csoportok, pártok vagy politikusok mélyreható bemutatása. Ezek pusztán olyan mértékben kerülnek említésre, amennyiben azt a tanulmányban leírtak jobb megértéséhez elengedhetetlennek gondolom.

2. Az irredentizmus kezdetei Fiumében és a Giovine Fiume mozgalom

Fiume rövid történetét tekintve 1466-ban került a Habsburgok birtokába, ebben az időben Belső-Ausztria részét képezte. 1717-től szabad kikötő volt, 1776-ban Horvátországhoz csatolták oly módon, hogy azt horvát tanács útján valójában magyar tanács igazgatta. 1779-ben Mária Terézia rendeletével a magyar korona része (*corpus separatum*) lett, amit a magyar országgyűlés törvényre is emelt 1807-ben. A város 1848 és 1868 között Horvátországhoz, majd 1868-tól ismét Magyarországhoz került. 1867-től Andrássy miniszterelnök kinevezett kormánybiztos segítségével kívánta igazgatni a várost. A területet a magyar köznyelv Tengermellékként tartott számon és Fiume városán kívül annak közvetlen környezetét is magába foglalta. Területe 21 négyzetkilométer, lakosainak száma az 1910-es népszámlálás adatai szerint 49,806 fő (48,6% olasz, 25,95% horvát, 13,04% magyar, 5,08% szlovén, 4,65% német, 2,68% egyéb) volt.¹⁵ A város olasz polgársága ragaszkodott az 1848 előtti kiváltságokhoz, a nyelvi és közigazgatási autonómiához a magyar kormány felügyelete alatt is. Ez ellen a magyar kormánynak sem volt ellenvetése, mert komoly szerepet szánt Fiumének, mint a tengeri kereskedelem csomópontjának.¹⁶

¹⁵ Szíjj, 2000: 664.

¹⁶ Bán, 1989: 136.

Nem lehet teljes mértékben megérteni a magyar (és osztrák) hatóságoknak a fiumei olaszokkal szemben a világháború alatt tanúsított szigorú bánásmódját, ha röviden nem tekintjük át a korszak „izmusai” közül az egyik leginkább pregnánsan jelen lévő irredentizmus lényegi elemeit.¹⁷ Az irredentizmus, ez a sajátosan olasz eredetű politikai irányzat, a 19. század utolsó negyedében Olaszország-szerte jelentős támogatottsággal rendelkezett.¹⁸ Az olaszokat egy országban egyesíteni kívánó, 1878-ban a Depretis-kormány alatt megalakuló Italia Irredenta mozgalom több volt pusztán politikai mozgalomnál. Sokkal inkább egy ideaként értelmezhető, amit több pán-olasz csoport egymástól függetlenül hangoztatott. Az irredenta mozgalom célja valamennyi olaszok lakta terület egyesítése volt azzal az elgondolással, hogy Olaszországnak el kell érnie „természetes határait”, magyarán minden olyan területre igényt tartott, amelyen olaszok éltek. Az *Italia Irredenta* vélt vagy valós területi követeléseit általában történelmi és/vagy etnikai alapon kívánta igazolni. Az eszme gondolatisága alapvetően nem erőszakos úton kívánta megvalósítani ezt az egységet, ám tagadhatatlanul hatással volt az olasz politika azon döntésére, hogy Olaszország belépett az első világháborúba.¹⁹

Az említett politikai és szellemi áramlatok a 19. század végén kezdetek tért hódítani Fiumében. Elsősorban a diákok között jelent meg az irredentizmus és a nacionalizmus eszméje, akik közül főleg azok a tették magukévá, akik a bécsi vagy grazi egyetemen tanultak együtt a Venezia Giuliai és Trentino tartományokból származó diáktársaikkal.²⁰ A mozgalom – amely rövidesen áttért a középiskolai diákokra is – nevet 1906-ban kapott, de csak 1907-ben vált teljes körűvé a mazziniánus hagyományokat²¹ követő Giovine Fiume (Ifjú Fiume) elnevezés. A mozgalom alapító tagjai Luigi Cussar, Egisto Rossi, Gino Sirola, Emilio Marcuzzi voltak. Jelképes tett volt, amikor 1908-ban a tagok más, Trentoból, Dalmáciából, az Isztriáról és Triesztből származó irredentákkal közösen elzarándokoltak Ravennába, Dante sírjához, ahol a nagy költő isteni színjátékából származó részeket szavaltak és énekeltek. A résztvevők a zarándoklattal az egységes olasz haza ideáját kívánták kifejezni. A szervezet újságja, a *La Giovine Fiume* volt, amely hangvételében az Olaszországhoz

¹⁷ A Monarchia nyugati felét alkotó Ausztriában szintén szigorú elbánásban részesültek a „belföldi” olaszok. Jelentős számú olaszt őriztek például a katzenauai internálótáborban.

¹⁸ Maga a szó is olasz eredetű, jelentése: „meg nem váltott.” Bán, 1989: 212.

¹⁹ Stibbe, 2018; Sotirović, 2018; Bán, 1989: 212.

²⁰ Fried, 2010: 118. A szerző Gigante 1928-ban megjelent munkáját vette alapul.

²¹ A fogalom Giuseppe Mazzini (1805–1872) itáliai politikus, filozófus, forradalmár nevéből ered. Mazzini az egységes Olaszország megteremtésének híve volt. Először a carbonari-mozgalomban tevékenykedett, majd ebből kiábrándulva 1831-ben létrehozta a *Giovine Italia* mozgalmat. Az egység megteremtéséhez alkalmazott politikai módszereit illetően a kettősség jellemezte: egyfelől a politikai és sajtónyilvánosság vállalása, másfelől a terrormódszereket sem megvető, helyi felkelések gyakorlata. Mazzini politikai programjának társadalmi pillérei a nemesség alsóbb rétegei, a polgárság és a városi értelmiség voltak. Csorba, 2008: 32.

csatlakozás igényét helyezte előtérbe. A Giovine Fiume működése felkeltette a magyar kormány figyelmét, amely 1912-ben államellenesnek nyilvánította és betiltotta, így ettől kezdve illegálisan működött tovább.²² A kormány potenciális veszélyforrásként tekintett a mozgalomra és annak követőire, így amikor 1915 májusában Olaszország hadat üzent a Monarchiának, a hatóságok elkezdtek a szervezet vezetőinek és tagjainak összegyűjtését, rendőri felügyelet alá helyezését és internálását.

3. Az internálás, mint közbiztonsági intézkedés

Az első világháború alatt a szembenálló felek a hadüzenetek pillanatában területükön tartózkodó és velük ellenséges viszonyba kerülő államok állampolgárait gyűjtőtáborokba zárták. Ez az intézkedés elsősorban azokra a férfiakra vonatkozott, akik katonai szolgálatra alkalmasak voltak. A háború alatt az internálás intézménye finomodott: létrejött a fogva tartás egy enyhébb formája, a rendőri felügyelet. Ebben az esetben a hatóság kényszerlakhelyre utasíthatta az illető külföldit, de meghagyhatta korábbi lakhelyén is azzal a kikötéssel, hogy ellenőrzésképpen meghatározott módon és időben jelentkeznie kellett a hatóságnál.

A fogva tartás súlyosabb formája a zárt internálótábor volt. Ide kerültek azok a személyek, akinek magatartása a hadviselés szempontjából, továbbá a közrendre, a közbiztonságra vagy az állam érdekeire aggályosnak minősült.²³ Az internálás az állam szempontjából veszélyesnek minősített, de bűncselekményt el nem követett személyek kényszerlakhelyre vagy táborokba zárását elrendelő és végrehajtó közigazgatási eljárás, az internált pedig bírói ítélet nélkül rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személy.²⁴ A gyakorlatban a zárt táboron kívül való lakhatás tilos volt azoknak, akiket kémkedés vagy államellenes izgatás gyanújával internáltak. A vonatkozó belügyminiszteri rendelet értelmében az állam érdekeinek, a közbiztonságnak és a közrendnek a hadviselés szempontjából való veszélyeztetése esetén a „problémásnak” tekintett személyeket kitiltással, rendőri felügyelet alá helyezéssel vagy őrizetbe vétellel lehetett súlytani.²⁵ Ez utóbbi alkalmazását a gyakorlatban jól mutatta éppen az Olaszország hadüzenete utáni differenciáltabban végrehajtott internálási hullám. E szerint a 18–50 év közötti férfiakra

²² Fried, 2010: 119.

²³ 10962/1915. B.M. rendelet. I. fejezet 1. §. (A rendőri felügyelet alá helyezésnek és az őrizet alá vételnek szabályozásáról). *Belügyi Közlöny*, 1915. április 18., 379–384. A háborút megelőzően és a háború alatt több rendelet született az internálás módjáról és arról, milyen okokból kell civileket internálni. Azonban az internálás kivitelezése és az internálandók körének legteljesebb kimunkálása az idézett rendeletben jelent meg.

²⁴ Szíjj, 2000: 307.

²⁵ Szikinger, 2012.